

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMMISSION POUR L'HISTOIRE DE BOSNIE ET HERZEGOVINE

RECUEIL DE L'HISTOIRE DE BOSNIE ET HERZEGOVINE

7

REDACTEUR MILORAD EKMEČIĆ

BELGRADE 2012

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

7

УРЕДНИК МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

БЕОГРАД 2012

ЧЛАНОВИ ОДБОРА

МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

ЧЕДОМИР ПОПОВ

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ

СВЕТОЗАР КОЉЕВИЋ

ДУШАН БЕРИЋ

ЂОРЂЕ МИКИЋ

МАРКО ПОПОВИЋ

НЕВЕНКА ГОШИЋ

ЗДРАВКО АНТОНИЋ

ЂУРО ТОШИЋ

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИОНОГ ОДБОРА

МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

ЧЕДОМИР ПОПОВ

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ

РАДОШ ЉУШИЋ

НЕВЕНКА ГОШИЋ

МАРКО ПОПОВИЋ

ЗДРАВКО АНТОНИЋ

ЂУРО ТОШИЋ

СЕКРЕТАР

ЉИЉАНА ПЕРОВИЋ

Примљено на IX скупу Одељења историјских наука, од 30. новембра 2011, на основу позитивних мишљења рецензената посебно датих за сваки рад

АМБЛЕМ: ЗАПОН ЗАХУМСКОГ КНЕЗА ПЕТРА,
13. ВЕК

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ISSN 0354-9461

НАСЛОВНА СТРАНА: ДРАГАН ТОДОРОВИЋ

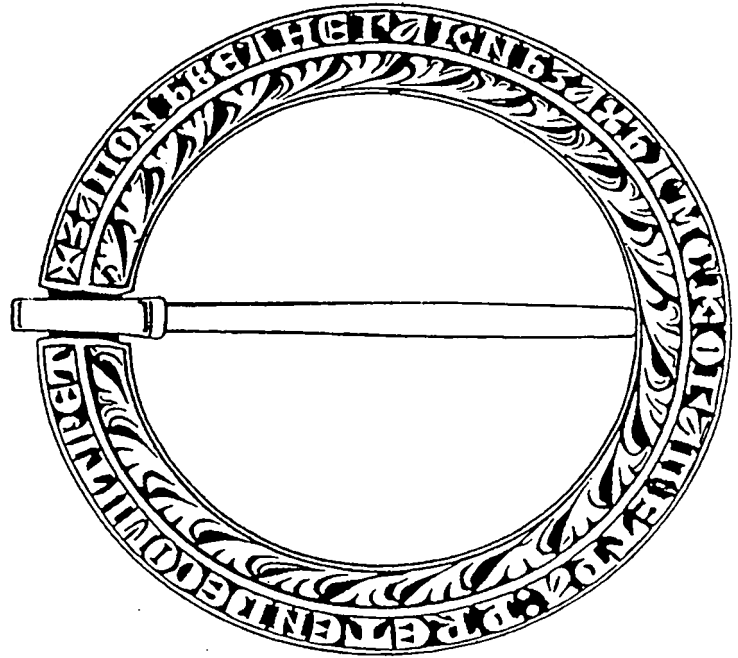
ЛЕКТОР: НЕВЕНКА ГОШИЋ

КОРЕКТОР: ВЕСНА ШУБИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ

ШТАМПА: ШТАМПARIЈА СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ, БЕОГРАД

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

<i>Ђуро Тошић</i>	Прилог познавању <i>монашења</i> становништва из средњовјековне Босне	1
<i>Djuro Tošić</i>	Contribution to the Knowledge of the Ordainment in Mediaeval Bosnia	28
<i>Аранђел Смиљанић</i>	Хумски жупан Познан Пурчић	29
<i>Arandjel Smiljanić</i>	District Prefect of Hum – Poznan Purčić	35
<i>Борис Бабић</i>	Византијски извори о становништву и црквеним приликама у средњовјековној Босни	37
<i>Boris Babić</i>	Bizantine Sources on Population and Church in Mediaeval Bosnia	48
<i>Срђан Рудић</i>	Петар Павловић – Војвода Хумски и Крајине	49
<i>Srdjan Rudić</i>	Petar Pavlović – Duke of Hum and Krajina	60
<i>Видан Николић</i>	Трагови средњовековног занимања <i>Крамар</i> у топонимији Босне и Херцеговине	61
<i>Видан Николич</i>	Следе средневековой профессии „крамар“ в топонимии Боснии и Герцеговины	74
<i>Миленко Јахура</i>	Пребиловци – насеље и породице	75
<i>Milenko Jahura</i>	Prebilovci – Settlements and Families	109
<i>Недељко В. Радосављевић</i>	Повеља сарајевског (дабробосанског) митрополита Пајсија о праву на сакупљање милостиње за манастир Хиландар	111
<i>Dušica M. Stojković</i>	The Charter of the Metropolitan of Sarajevo (Dabrobosanski) Pajsije on the Right to Gather Charity for the Monastery Hilandar	119
<i>Недељко В. Радосављевић</i>	Препис царског берата о правима чувара барутане тврђаве Јајце из 1709. године	121
<i>Mirjana O. Marinković</i>	Transcription of the Imperial <i>Berat</i> on the Rights of the Keepers of the Powder-Magazine in Jajce from 1709	133
<i>Брајислав Теиновић</i>	Европска историја на позорници устанака у Босни и Херцеговини 1804–1882.	135
<i>Bratislav Teinović</i>	European Powers Towards the Uprisings in Bosnia and Herzegovina 1804–1882	150

<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Gleb Ivanovich Uspenskii: Pis'ma iz Srbije, Letters from Serbia 1876–1877	151
<i>Јелена Милојковић-Ђурић</i>	Глеб Иванович Успенски: Писма из Србије	161
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Српско-хрватско путујуће позориште Фотија Ж. Иличића	163
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Serbo-Croatian Travelling Theater Company of Fotije Ž. Iličić	172
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Three Imperial Memoranda: Cultural Policies in Bosnia-Herzegovina in the aftermath of the Berlin Peace Treaty	173
<i>Јелена Милојковић-Ђурић</i>	Три царска меморандума: Просветна и верска политика у Босни и Херцеговини после Берлинског мировног уговора	189
<i>Ненад Урић</i>	Прилог за повест породице Глигорија Јефтановића у турско доба	191
<i>Nenad Urić</i>	Contribution to the History of the Family of Gligorije Jeftanović in Turkish Period	237
<i>Боривоје Милошевић</i>	Свештенство Босанске Крајине у устанку 1875–1878. године	239
<i>Borivoje Milošević</i>	Clergy of Bosanska Krajina in the Uprising of 1875–1878	255
<i>Александар Растовић</i>	Један опис Босне и Херцеговине Вилијема Милера из 1898. године	257
<i>Aleksandar Rastović</i>	Description of Bosnia and Herzegovina Published in 1898 by William Miller	265
<i>Драга Масиловић</i>	Др Никола Стојановић између српства и југословенства	267
<i>Draga Mastilović</i>	Dr Nikola Stojanović between Serbia and Yugoslavia	299
<i>Ђорђе Микић</i>	Босански Устав – „Штатут“ из 1910.	301
<i>Djordje Mikić</i>	Bosnian Constitution – “Statut” of 1910 (First Politics)	319
<i>Горан Латиновић</i>	Територијална организација Српске православне цркве у Босанској Крајини (1900–2010)	321
<i>Goran Latinović</i>	Territorial Organization of the Serbian Orthodox Church in Bosanska Krajina (1900–2010)	333
<i>Драган Шућур</i>	Бањалучка епархија од 1953. до 1961. године	335
<i>Dragan Šućur</i>	The Diocese of Banjaluka (1953–1961)	382
<i>Миле Станић</i>	Списак Хрвата и муслимана који су учествовали у одвођењу и убијању Срба у Мостару и околини	383
<i>Mile Stanić</i>	The List of the Croats and Muslims who Participated in Taking Away and Killing of the Serbs in Mostar and the Surroundings	399
<i>В. А. Артамонов</i>	Србы и Турецко-Русская война 1710–1713 г. (К 300-летию русско-сербского боевого содружества)	401
<i>В. А. Артамонов</i>	Срби и турско-руски рат 1710–1713. године (Поводом 300-годишњице руско-српског војног савезништва)	417

СВЕШТЕНСТВО БОСАНСКЕ КРАЈИНЕ У УСТАНКУ 1875–1878. ГОДИНЕ

БОРИВОЈЕ МИЛОШЕВИЋ

Апстракт. – Православна црква у Босни и Херцеговини добила је значај са обновом Пећке патријаршије и уласком у њен састав, када почиње нова епоха у историји српског народа и његове цркве. Све до краја турске власти, православно свештенство у структури махом сеоског становништва, са ријетким српским занатлијама и трговцима, било је на челу многих друштвених покрета тог доба. Црква и свештенство окупљали су око себе народ, физички га штитили, али и духовно уздизали. Православна црква је од почетка српских ослободилачких покрета у XIX вијеку била снажно укључена у ту борбу. Босански устанак 1875–1878. није први народни покрет у XIX вијеку у којем православно свештеници имају улогу вођа и инспиратора. Почевши од буне Јована Јанчића, преко поп Јовичиног покрета из 1834. и немира из половине XIX вијека, православно свештенство се уобичајено налазило у првим устаничким редовима, било као идејне вође или само прости учесници покрета. Парохијско свештенство је посебно важну историјску улогу одиграло у Херцеговини и Босанској Крајини у раздобљу од 1875. до 1878. године.

Кључне ријечи: Босански устанак 1875–1878, Босанска Крајина, Српска православна црква, парохијско свештенство, фанариотске владике, Карановићи, Ковачевићи, Хаџићи, босанске избјеглице, Васо Пелагић, Петар Мркоњић.

Православно свештенство је током XIX вијека у Босни и Херцеговини, и поред чврстог турског и фанариотског притиска, било најважнији носилац борбе за национално ослобођење. Његова улога била је тим важнија, јер у Босни и Херцеговини није било племенске и кнежинске самоуправе, па тако ни људи са већим угледом као у Србији или Црној Гори, па је управо ниже свештенство било дубоко уплетено у све немире XIX вијека. „Гдје год је боравио српски свештеник било је и агитације у корист устанака; куд год је пролазио калуђер-луталица, ишла је и револуционарна пропаганда и тајни канали завјера“.¹ Премда углавном непросвјешћени, углед који су свештеници уживали у народу неминовно их је довео у прве устаничке редове и поред тога што се ни по начину живота, ни схватањима, нису разликовали од народних маса међу којима су живјели, за разлику од фанариотског свештенства, које је уз неке изузетке, било експонент турског режи-

ма.² Захваљујући православном свештенству национална свијест код Срба била је развијенија него код римокатолика и муслимана.³ Управо је црква са свештенством и црквено-школским општинама, била главни стуб у чувању и јачању националне свијести код Срба. Француски путописац тога времена, Шарл Иријарт, уочио је како је код православних хришћана појам вјере и народности толико истовјетан да је ријеч Србин постала синоним за православац.⁴ Иријарт, који је покрајине обишао управо у вријеме устанка, примјетио је да православни поп „живи тако присно са народом свог обреда, да не чуди што су вође покрета били највише грчко-православни свештеници; не само да су они дали знак за устанак него су и узели пушку да воде своје парохијане у битку“.⁵ Његов сународник Андре Бар, сматра да су народ у Босни оличавали његови свештеници, који су уједно били главни носиоци српских традиција и вијековних народних тежњи.⁶ Васо Пелагић, архимандрит и ректор Бањалучке богословије, је описујући узроке који су довели до избијања Босанског устанка, навео да су „православни становници ових покрајина разборитији, отреснији и живљи од римокатолика, па у нечему и од мухамеданаца“. То је стога, сматра он, „што нису од својих мантијаша којеквим лудоријама толико убијени у главу, заглупљени као римокатолици“.⁷ Аграрне буне које су потресале Крајину у XIX вијеку имале су у себи и видљиву црту националне борбе, јер су тежиле ослобађању и стварању једне народне државе са крајњим циљем – слободан сељак у слободној држави.⁸ Свештенство и народ били су једно. „Вјера је Ср-

2 Ристо Бесаровић, О првом периоду дјеловања Васе Пелагића у Босни, у: *Годишњак Историјског друштва БиХ*, Сарајево 1950, 204.

3 Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књ. II, Београд 2002, 481.

4 „Код католика ствари не стоје тако“, пише Иријарт. „Код босанских свећеника појам вјере долази прије појма народности, а могло се видјети у овим садашњим приликама да је католичко свештенство ове покрајине, које је, како кажу, слушало наређења из Рима, одвраћало колико год је могло своју паству да не приступи покрету“; Šarl Irijart, *Bosna i Hercegovina – putopis iz vremena ustanaka 1875–1876*, Сарајево 1981, 126.

5 *Исто.*

6 Андре Бар, *Босна и Херцеговина – аустријска управа од 1878. до 1903. године*, Београд 1906, 18.

7 „Осим у варошима, они (попови, прим. Б. М.) не сачињавају никакав господски ред, нити их сељаци тако сматрају, иако их иначе поштују. Наука учили нису никаквих. Они су мање штетили народу но они што су свршавали богословије по Риму, Цариграду и другим мјестима; Васо Пелагић, *Историја Босанско-херцеговачке буне*, Сарајево 1953, 63–64.

8 Расположење босанских Срба са почетка XIX вијека лијепо је осликано у ријечима приједорског свештеника Димитрија Стојановића: „Трпељиво сам подносио турски јарам, као и сви православни, надајући се да Карађорђе и нас ослободи и под своје правитељство прими“. Већ 1809. око Јована Јанчића, осим сељака и трговаца, окупљају се православни свештеници, попут калуђера Моштанице и свештеника из Поткозарја. На припремама за подизање устанка раде поп Никодим око села Мачковца и поп Јово око Свињара. По Козари је са неколицином својих људи четовао поп Гавро. Један од најближих Јанчићевих сарадника у подизању буне био је сарајевски митрополит Венедикт Краљевић. Устанак који је 1834. године избио прво у дервентском и градачачком крају

бину чувала и гајила народно осјећање, а цркве и манастири су били огњишта на којима се жижак свијести народне није никада гасио, и извори са којих се је народ напијао самопоуздањем и вјером у бољу будућност“.⁹ Отуда се у борбу кретало са јасним ускликом: „*За крст часни и слободу златну!*“

Усљед неуспјеха реформи, Османско царство је у другој половини XIX вијека тонуло у све дубљу друштвену и економску кризу. Са повећаним социјалним притиском, узрокованим сталним повећањем закупа десетине и злоупотребама у њеном прикупљању, распламсавала се и вјерска мржња према хришћанима. Убиство угледног трговца Јована Наумовића и паљење српских дућана у Бањој Луци, афера са градишким и бањалучким трговцима у вези црквених звона, а потом и незадовољство повећањем десетине, довело је до окупљања најугледнијих народних представника, а међу њима и православних свештеника. Око попа Ђоке Карана и Васе Пелагића крећу се млади људи, првенствено некадашњи ђаци бањалучке Богословије.¹⁰ У одређивању мјеста почетка устанка, манастир Моштаница имао је историјску улогу, а 18. август 1875. био је дан манастирске славе и великог народног збора на који је народ долазио из свих околних крајева, од Врбаса до Саве, Уне и Сане.¹¹ Агитацију за устанак 1875. водили су поп Тешо Петковић у Ровцима код Градишке, Томо Школниковић у Брезовљанима,

---

предводио је поп Јовица Илић, по којем је и добио име. У земљи се говорило да је поп Јовица имао јаких веза са људима у Србији „који су му долазили и писма доносили“. Буну поп Јовице претходило је крајем 1833. увођење „трећине“ као износа натуралне ренте коју је сељак морао давати на читлук-сахабјским земљама. У немоћи пред турском силом, устаници су се убрзо повукли, а поп Јовица се склонио у Аустрију, а затим у Србију. Годину дана раније, у Србију је пребјегао и поп Павле Карано-Твртковић, који је од кнеза Милоша тражио помоћ и подршку за дизање устанка у Босни. Не желећи да компромитује своје односе са Турском, Милош је остао глув на његове молбе. Године 1858. у Посавини и Кнежпољу се рађа велики народни покрет у којем је видну улогу имао прота Стеван Аврамовић. Прота је ступио у везу са свештеницима и виђенијим људима Орашке и Градачачке нахије и преузео потребне припреме за дизање буне. Оружје и муницију је набављао у Винковцима и Вуковару, а плаћана је стоком. Устанак, ограничен на уској територији, није се успио дуго одржати. Под турским притиском устаничке чете су растурене, а сам прота се спасио бјекством у Аустрију; Васо Чубриловић, Револуционарни покрети у Босанској Крајини у XIX веку, у: *Гласник Јуџословенској професорској друштва 1934*, XIV, 10–12, 902–910; Владимир Ђоровић, Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости (до 1875. године), у: *Најор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево 1929, 28–32; Три поповске буне, *Развишак*, Бања Лука, св. 1, 1910; Ђорђе Микић, *Бања Лука и Крајина за слободу и ошацбину*, Бања Лука 2002, 22.

9 Михаило И. Поповић, *Историјска улога Српске православне цркве у чувању народности и стварању државе*, Београд 1933, 12.

10 Ђорђе Микић, Православна црква и свештенство у Крајини у покрету ослобођења од Турака, у: *Српска православна епархија бањалучка 1900–2000 – Шематизам*, Бања Лука 2000, 46–47.

11 *Исто*.

са којима је у непосредној вези био поп Саво Вранић из Моштанице.¹² На аустријско-босанској граници агитовао је поп Петар Петрановић из Плавна.¹³ Он је свештенику Николи Добрићу из Стрмице предложио да са неколико одважних људи попале турску караулу у Црним Потоцима. „Како раја одавна чека згодни час, без сумње, устанак би плануо и сам се од себе даље ширио“, говорио је Петрановић.¹⁴

Устанак у Босни чинила су два самостална покрета; један на сјеверу Босне око Козаре, Мотајице и Лијевча и други на тремеђи Лике, Далмације и Босне, са средиштем у Црним Потоцима. Нема централне команде која би координисала и усмјеравала устаничке нападе, што је за посљедицу имало ограниченост и скученост у војним акцијама. Јединство покрета разарало је више политичких струја, чија је неуспјешност временом показала сву рањивост покрета. Социјалистичка струја, предвођена Васом Пелагићем и сарадницима Костом Угринићем и Манојлом Хорваћанином, залагала се за истовремено извршење националне и социјалне револуције, не само унутар српског народа, већ и на цијелом Балкану. Пелагић је поручивао: „Право, слобода и достојанство народа не добија се уступањем, метанисањем и молбама, него борбом и радом“.¹⁵ Током устанка је развио живу и значајну политичку активност. Био је члан коштајничког одбора који је водио бригу о устаничким четима у Козари, Грмечу, Рисовцу и Брезовачи.¹⁶ Своје политичке ставове детаљно је формулисао у тзв. Устаничком програму, који је објављен у *Историји босанско-херцеговачке буне*.¹⁷ Пелагић се залажио за укидање спахилука и закупника, народну скупштину која би имала највећу власт у земљи, за слободу штампе, збора и договора и остале грађанске слободе. Захтјевао је да се у школама одвоји „вјера од школе“, да омладина у школским клупама изучава тек чисту науку, „а све што спада у област вјерозаконске поуке, нек свећеници сваки у својој цркви или џамији, и остарину и омладину у нећељне и празничке дане поучавају“.¹⁸

Већ са избијањем првих борби у љето 1875, упутиле су се преко границе на аустроугарску територију прве колоне избјеглица, прије свих

12 Милорад Екмечић, Почетак устанка у Босни 1875 године, у: *Годишњак историјској друштва БиХ*, год. VI, Сарајево 1954, 276–277.

13 Петрановић је рођен 1840. У свештеничко звање рукоположен је 1866, а 1907. био је администратор парохије Плавно, кнински протопрезвитерат. Чиновејствовао је у цркви Св. Ђорђа у Плавну, саграђеној још 1618. Године 1904. одликован је чином протопрезвитера и напрским крстом; Јован С. Радојчић, *Срби заједно од Дунава и Дрине*, књ. III, Нови Сад 2009, 108.

14 Ђуро Добрић, *Устанак у Црним Потоцима 1875–1877. године*, Шибеник 1937, 6.

15 *Буне и устаници у Босни и Херцеговини у XIX веку*, Београд 1952, 113.

16 Ристо Бесаровић, *Васо Пелагић*, Сарајево 1951, 100.

17 Ово Пелагићево дјело први пут је објављено 1879. и даје богат материјал и обиље података за проучавање друштвено-политичких односа у Босни и Херцеговини у XIX вијеку. На жалост, Пелагић је приликом његовог писања изоставио описе неких веома значајних догађаја у којима је и сам учествовао. Поставивши себи за задатак да напише једну објективну историју босанско-херцеговачке буне, Пелагић чак не спомиње ни многе личности чије је дјеловање било од изузетног значаја за сам ток Босанског устанка; прим. Б. М.

18 Ристо Бесаровић, нав. дјело, 104.

онај дио становништва, који није директно учествовао у борбама, жене, дјеца, старци. Из података које су аустријске власти узимале од сваког одраслог мушкарца који је из Босне прелазио на аустријско тло, види се да је већина избјеглих стизала из ближе и даље околине Костајнице, Дубице, Приједора и Градишке. Они су бјежали преко тзв. суве међе, Уне и Саве и заустављали се углавном на подручју некадашње Војне границе. Неколицина крајишких свештеника свједочила је пограничним властима о историјском страдању кроз које су српски народ и црква прошли у том времену.¹⁹ Чињеница да је међу избјеглим Србима знатан број калуђера и попова је разумљива, јер су Турци у свим угледним Србима видјели потајне устаничке вође, због чега су над њима чинили репресалије.²⁰ Хрватски историчар Фердо Шишић је, анализирајући улогу православног свештенства у устаничким покретима српског народа, закључио како „једва да има народа на свијету, чије је свештенство толико крвних жртава допринијело на олтар народне слободе, колико је то српско“.²¹

Од многих крајишких свештеничких лоза прослављених у устанку, најпознатије су биле Карановићи, Ковачевићи и Хаџићи. Угледна породица Карановића дала је Босанском устанку неколико изузетних устаника.²² Поп Ђоко-Ђурађ Каран-Карановић (30. април 1827–1880) је уз Милету Деспотовића и Голуба Бабића био један од највиђенијих устаничких команданата и члан најужег устаничког руко-

---

19 Костајнички парох Димитрије Дукић је граничним властима описао положај хришћана за које каже да „нема ради своје вјере никаквих права које уживају мухамеданци. Он нити смије цркве градити, нити негибиво иметка си стећи, као што га и у никакву службу непријпуштају“. Избјеглице су се жалиле на правну несигурност и злоупотребе турских власти приликом сакупљања пореза. „Ми смо од стране Турака свестрано прогоњени јер они нама чину насиља гдје год могу, не штедећ никога, срамотећ наше жене, ... па кад човјек за свој иметак, живот свој, своје жене и дјеце сигуран није, то мора побјећ...“ навео је парох из Бијековца, Јован Јанковић. Невоље дубичких Срба описао је демировачки свештеник Марко Павковић, наводећи како су многи ондашњи Турци „често у наше цркве приликом одржавања службе божје залазили те у таквој пушили и непристојно се понашали што је свагда на презирање наше вјере смјерало“. О насиљу над женама и девојкама, те посебно православним свештеницима, сликовито је свједочио и бербирски парох Теодор Петковић, наводећи како се „одлучише бјегунци чврсто у Босну не повратити, док им од оваквим одношаји, Турци господари буду“; *Прагједовске муке њог Турцима – изјаве Срба избјејлица о разлозима њиховој бјекства из Кнежиоља у аугусту и септембру 1875. године*, (приредио Илија Кеџмановић), Козарска Дубица 1994, 18, 72, 79, 154, 157.

20 Dr Aleksa Ivić, *Fragmenti iz istorije Bosanskog ustanka 1875. i 1876. godine*, Banja Luka 2006 (fototipско izdanje), 28.

21 Михаило И. Поповић, нав. дјело, 77.

22 Каран-Карановићи припадају старосједилачким породицама Босанске Крајине. Негдје носе презиме Каран, а негдје Карановићи, али им је корјен исти. Већина слави Ђурђевдан, а неки и Никољдан. Постоји више верзија значења њиховог презимена. У народу се мисли да презиме потиче од ријечи карати (корити или кажњавати), док неки сматрају да презиме потиче од турске ријечи кара (црн). Према појединим изворима поријекло воде из Боке у Црној Гори. У XIX вијеку насељавали су области Змијања, Поуња и Грмеча, посебно их је било у околини Босанског Петровца и Босанског Новог. Петар Рађеновић је утврдио да је кроз многе генерације породица традиционално давала православне свештенике; Десимир Дрбац, *Оиштина Нови Град кроз историју*, Нови Град 2004, 135–138.

водства.²³ У почетку се борио под Пецијиним командом, а после његове смрти 1875, наставио је сам да четује по Крајини. Са попом Караном Срби су се поносили, па је његов храбри лик брзо ушао у народну пјесму.²⁴ Каранов брат, свештеник Стеван Карановић (27. децембар 1834 – после 1913) одржавао је добре везе са Гавром Вучковићем, Серафимом Перовићем и Васом Пелагићем, и са њима радио на припреми устанка у Босни, набављао оружје и новац за устанике. Учествовао је у свим борбама у Горњој и Доњој Крајини, посебно око Бања Луке и Градишке. Лично је заклео Петра Пецију и Остоју Корманоша у цркви Добранској и дао им оружје. Отишао је важним послом 18. октобра 1876. у Србију, гдје га је у Мачви стигло примирје с налогом да распусти војску. Руски цар је Златном медаљом за храброст одликовао Стевана Карановића, а српски кнез Милан, Ратном споменицом и крстом св. Саве другог степена.²⁵ Истој породици припадао је свештеник и учитељ Лука Карановић (1869–1894) који је, иако је преминуо веома млад, упамћен као изузетан просвјетни радник и васпитач.²⁶

Истакнуто мјесто међу устаницима Босанске Крајине припада Василију – Вајану Ковачевићу (1844–1896), познатијем као попу Вајану.²⁷

23 Ђоко-Ђурађ Каран-Карановић се школовао у Бихаћу и Сарајеву. Радио је као свештеник у Суваји и Вођеници, а од 1861. у Костајници, гдје су његовом заслугом подигнуте нова црква и школа. Са Петром Петровићем Пецијом учествовао је у Дољанској буни 1858. Због оптужби за бунтовништво више пута је осуђиван на вишемјесечне казне затвора, а почетком 1870. са братом Стеваном и на прогонство; *Босанска Вила*, Сарајево, бр. 19, 15. X 1900, 257–259.

24 „Беж’ те Турци зарана, ето попа Карана. И он носи сабљу – змију, беж’ те Турци у Азију“; Епископ жички Василије, *Улога Српске православне цркве у Баланлучком велеиздајничком процесу*, Београд 1970, 32.

25 Стевана Карановића рукоположио је митрополит Игњатије 6. децембра 1866. у Босанском Новом. Имао је сина Јована свештеника у Јаловику у Србији. Турске власти су Стевана Карановића често прогонили и затварале. Са братом Ђоком био је прогнан у Малу Азију на 101 годину, али су успјели побити пратњу и вратити се у домовину; *Босанска Вила*, Сарајево, бр. 4, 28. фебруар 1907, 49–51; *Босанска Вила*, Сарајево, бр. 19, 15. октобар 1900, 257–259; Јован С. Радојчић, нав. дјело, књ. II, 249.

26 Лука Карановић је основну школу завршио код стрица, свештеника Михајла Карановића, учитеља из Новог Града. Похађао је сарајевску гимназију, а потом 1891. са одличним успјехом завршио богословију у Рељеву. По завршетку богословије радио је као учитељ у родном крају. Богослов и учитељ из Санског Моста Јован Марјановић описао је Лукин живот следећим ријечима: „Неоцењиве су и ријетке особине, које су вазда красиле душу нашег омиљеног и незаборављеног друга Луку, не само као ђака у кругу својих другова, но још више као учитеља и васпитача српске младежи и као свештеника и пастира свог духовног стада“; *Босанско-херцеговачки исторички*, Сарајево, год. VIII, св. 2, 1894, 87–88.

27 Вајан Ковачевић је рођен у селу Притока код Бихаћа, од оца Филипа, проте санџака бихаћког и мајке Стеваније. Иако му прилике нису допуштале да се посвети науци, Вајан је цијенио науку и школу, па је одшколовао и своја два брата: проту Вида Ковачевића у Бањој Луци и протонамјесника у Бихаћу Косту, као и сина Стевана. Српску основну школу Вајан је похађао у српској задрузи попа Вида Иванчевића у Хргару код Бихаћа, а потом у школи у Притоци, смјештеној у кући његових родитеља. Свештеником је постао 1862, а народ родног краја га је, без обзира на вјеру, јако поштовао. Као свештеник, Вајан Ковачевић је одликован црвеним појасом, а као ратник сребрном медаљом за храброст; *Босанска*

Он је у раздобљу од августа 1875. до октобра 1878, био на челу чете од 100 људи и учествовао у више бојева против Турака. Вајанова чета је августа 1876. са снагама попа Ђоке Карана, Триве Амелице, Миће Трукуље и Вида Милановића, попала Босанско Грахово, али га није заузела.²⁸ Поп Вајан се не налази међу потписницима устаничког прогласа о присаједињењу Босне Србији 1876.²⁹ Његова чета се половином 1877. борила на Сани, како би заштитила сељачке збјегове и том приликом је попала Рустово, Језерац и Доњу Саницу.³⁰ Био је члан Народне босанске привремене владе, под предсједником В. С. Јонином и секретаром Јовом Билбијом. У бици на Црним Поточицама лjeta 1877. поп Вајан се борио на десном крилу устаничке војске, након чега му се чета распала.³¹ Према народном предању, Вајан је наслиједио све добре особине свога оца, прота Филипа Ковачевића.³² Вајаново јунаштво и храброст у вријеме устанка, опјевале су многе народне пјесме.³³ Његов брат Вид Ковачевић, ђак Бањалучке богословије и каснији бањалучки прота, у вријеме устанка је учитељовао по избјегличким школама А. П. Ирби у Славонији и Далмацији.³⁴ Лоза Ковачевића угасила се 1925. када је умро Василијев син, поп Стеван Ковачевић.³⁵

Учесник Босанског устанка био је и старјешина манастира Моштанице, Кирило (Ћирило) Хаџић (1851–1897). Родом је из села Турјак, код Босанске Градишке, из угледне свештеничке породице. Као млади јеромонах ступио је у прве устаничке редове 1875. али се са четом због малобројности убрзо повукао. Васпитаван на дугогодишњој традицији манастира Моштанице, Хаџић је прихватио хајдучког харамбашу Остоју Корманаша са друговима, које је одјевао, на-

---

Вила, Сарајево, бр. 4, 1897, 63; *Босанско-Херцеговачки Источник*, Сарајево, год. XI, бр. 2, 1897, 79.

28 Васо Чубриловић, *Босански устанак 1875–1878*, Београд 1930, 142.

29 Хамдија Капиџић, *Застава о Босни и Херцеговини 1876–1878*, књ. IV, Сарајево 1956, 94.

30 Милорад Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878*, Сарајево 1960, 310.

31 Пет година по окончању устанка, поп Вајан се налазио на мјесту надзиратеља бихаћког протопрезвитерата; *Шематизам Православне митрополије и архидијецезе Дабро-босанске за годину 1882*, Сарајево 1882, 30.

32 Прота Филип Ковачевић био је лијепих црта лица, гостољубљив, одан православној вјери и цркви, те увијек при руци сиротињи коју је радо помагао. За друга Ковачевића била је надалеко позната. У кући Филипа Ковачевића у селу Притока радила је и прва српска школа у том дијелу Крајине; *Босанско-херцеговачки Источник*, Сарајево, год. IX, св. 3, 1895, 118.

33 „У Вајана скрлетна долама, па се веже срмали копчама. За пасом му лута гуја спава, под њим ђого зечки поиграва. Дуга пушка погоцима гађа, ластавицу у лету погађа, А, ханџаром пресеца дрвеће, без пусата ни у цркву неће“; *Развишак*, Бања Лука, бр. 3, 1. март 1940.

34 Василијев син Стеван, рођен 1863. у Бихаћу, похађао је богословију у Рељеву, а потом био парох у родном мјесту све до своје смрти 1925. године, када се свештеничка лоза Ковачевића у Босанској Крајини и угасила; прим. Б. М.

35 Породица Вајана Ковачевића врло је раширена и чувена у Босанској Крајини, тако да је у народу постојала узречица, да када ко кога благосиља, каже: „Да Бог да брате множили се, као Ковачевићи, а дом твој био отворен, странцима и намјерницима, као дом попа Вајана“; *Развишак*, Бања Лука, бр. 3, 1. марта 1940.

оружавао и са њима јатаковао. Помагали су му свештеници Стево Поповић (1838–1908) из Подградаца³⁶ и Рувим Бубњевић из Карајзоваца.³⁷ Кад је Србија 1876. ушла у рат са Турском, Кирило Хацић је са многим добровољцима са Козаре отишао Ђоки Влајковићу на Дрину, гдје је код Бијељине добио војна одликовања и војводску сабљу.³⁸ По аустроугарској окупацији Босне и Херцеговине, вратио се у разрушени манастир Моштаницу, који је својим заузимањем поново подигао. Раме уз раме са Кирилом, у истој чети борио се и његов брат Васо Хацић (1849–1904).³⁹

Важну улогу у устанку имао је и крајишки свештеник Илија Билбија (20. јул 1838 – 6. јун 1908), родом из Босанског Грахова, који је као парох у Тишковцу последије смрти жене новембра 1872. прешао у манастир Рмањ, у намјери да га обнови. У манастир је привукао удове свештенике Петра Зорића и Давида Грубора. Тамо их је на Велику Госпојину 1875. задесио напад Турака, приликом којег је манастир запаљен.⁴⁰ Поп Билбија је са Тодором Бабовићем 1876. путовао у Русију тражећи помоћ за устанике, али их је у Бечу задржао руски посланик Новиков, а потом им забранио одлазак у Русију.⁴¹ Мучан утисак на устаничке вође оставиле су ријечи Новикова, да усљед договора Русије и Аустроугарске, Босна „ни под један начин не може данас припасти Србији“.⁴² Билбија је априла 1876. са попом Давидом Грубором, Стевом Поповићем и војводом Голубом Бабићем, овластио члана међународног комитета за помоћ Гаврила Божидаревића Веселичког да их заступа пред великим силама.⁴³ Учествујући у свим већим окршајима, добио је српску медаљу за храброст.⁴⁴ Библија је

36 Часопис *Источник* за Поповића пише да се у устанку истакао „као храбар вођа својих другова у многим бојевима, ... тако да се и данас о његовом јунаштву по цијелој Крајини зна и приповједа. Поповић је био осми у роду ове старе свештеничке лозе. Позив је наслиједио од оца Микана, а свештеничку традицију је наставио његов синовац Марко Поповић; *Источник*, Сарајево, год. XXII, бр. 3, 1908, 46.

37 Бранко Чубриловић, *Хајдук Пеција 1826–1875*, Сарајево 1954, 47.

38 Архимандрит Кирило Хацић није могао да се помири, после узалудног трогодишњег народног устанка, доласком Аустрије на готов чин. Због тога је јавно ударао на „тај срамни чин аустријске политике искоришћавања туђег труда и туђе муке“. Зато је „Швабу мрзео и презирао, и њих и све оне који су му у служби били, јер је ту службу сматрао протународном“. „Ми смо се“, говорио је он, „са Турцима крварили и тукли, а ви Швабови дођосте преваром на готово. Кукавице и ви и ваши господари“; Ђорђе Микић, *Бањалука на Крајини хвала*, Бања Лука 1995, 252; *Дабробосански источник*, Сарајево, год. VIII, бр. 4–5, 1894, 198; *Бранково коло*, Сремски Карловци, бр. 41, 14/26. октобра 1899.

39 Васо Хацић је основну школу завршио у Босанској Градишци, а богословију у Бањој Луци. Митрополит Игњатије га је рукоположио за свештеника 1868. године, када му је на управљање повјерена парохија Турјак; *Источник*, Сарајево, год. XVIII, бр. 11–12, 1904, 188–189.

40 *Босанска Вила*, Сарајево, бр. 11, 1904, 213.

41 Милорад Екмечић, *Устаник у Босни*, 195.

42 *Исто*.

43 Васиљ Поповић, Покрет од 1875. до 1878, у: *Најор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево 1929, 56.

44 Основне школе Билбија је завршио у Ливну и манастиру Крка у Далмацији. Похађао је задарску Богословију. Од 1879. Билбија је свештенодејствовао у па-

имао истакнуто мјесто у новинским извјештајима из Босне сер Артура Еванса.⁴⁵

У чети Голуба Бабића 1875. се налазио свештеник Давид Грубор, који се још раније почео борити са Турцима око манастира Рмња. Када је Бабић своју чету подијелио на три дијела, у једном од њих команду је добио Грубор. У нападу на Унац 1876. водио је лијево крило устаничких снага.⁴⁶ Голубу Бабићу се почетком устанка придружио и бањалучки богослов Вид Милановић (1848–1903).⁴⁷ Бабић га је одмах именовоао за главног четовођу, те је тако провео три године показујући велику неустрашивост у борби. На великој скупштини у Тишковцу 1877. изабран је за члана Привремене босанске владе, у којој је био до краја њеног постојања.⁴⁸ Учествовао је у љето 1877. у неуспјешном нападу на Кључ.⁴⁹ У Милановићевој чети, један од најискуснијих бораца, са титулом стотињара, био је поп Јован Пећанац (5. јануар 1838 – 21. октобар 1911), родом из Босанског Петровца. Борио се на Бјелају, Петровцу, Кључу, Ростову, Јелашиновцу, Челебићу и Црним Потоцима. Одликован је српском медаљом за храброст.⁵⁰ Међу устаницима 1876. и 1877. налазе се и свештеници Јован Гак из Суваје,⁵¹ Трифун Стани-

---

рохији Басташ. Приликом освештања манастира Рмња 6. августа 1883, митрополит Сава Косановић га је произвео у чин протопрезвитера. Исти митрополит одликовао га је напрским крстом приликом депутације у Пожеги, а одмах затим повјерена му је дужност протопрезвитера у срезу Петровачком, коју је вршио до 1890. кад је дошао за пароха у Грахово. Девет година касније повјерена му је протопрезвитерска дужност за ливањски протопрезвитеријат, коју је обављао до смрти 1908; *Источник*, Сарајево, год. XXII, бр. 13 и 14, 1908, 215–216.

45 Сер Артур Еванс га у својим чланцима у *Manchester Guardianu*, као и у свој књизи о Босанском устанку, описује као дива од човјека, тешког преко сто четрдесет килограма, са гласом снажним „као труба Архангела Михаила“; Vladimir Dedijer, *Sarajevo 1914*, Beograd 1966, 302.

46 Милорад Екмечић, *Устаници у Босни*, 203.

47 Вид Милановић рођен је у селу Суваја код Босанског Петровца. Основну школу похађао је у Бихаћу и родном Петровцу. Бањалучку богословију завршио је 1871. године; Јован С. Радојчић, нав. дјело, књ. II, 827.

48 За многе битке у којима је два пута био рањен, те заслуге и пожртвовање у вријеме четовања, српски кнез Милан Обреновић одликовао га је Таковским крстом трећег степена и Сребрном колајном за храброст. Године 1879. се вратио у домовину гдје је наредних 20 година радио као државни чиновник. У тој служби је остао до 1899. када је због слабог здравља отишао у пензију. Када је друштво „Просвјета“ отпочело свој рад, Милановић се одмах примио повјеренства, те је марљиво радио на сакупљању чланова и прилога за „Просвјету“; *Српска ријеч*, Сарајево, бр. 85, 15/28. јун 1905.

49 *Буне и устаници у Босни и Херцеговини у XIX веку*, Београд 1952, 144.

50 До устанка Пећанац је служио у парохији Бјелај на коју га је рукоположио Митрополит Игњатије у Сарајеву 30. јануара 1862. Послије аустроугарске окупације дошао је 28. октобра 1879. у Варцар Вакуф за пароха. Митрополит Сава Косановић дао му је 1883. управу варцарског протопрезвитаријата. Његовим залагањем подигнута је 1885. црква, а 1894. и српска школа у Варцар Вакуфу. Јануара 1902. прославио је 40-годишњицу свештеничке службе; *Српска Ријеч*, Сарајево, бр. 233, 12/25. XI 1911; *Ошацибина*, Бања Лука, бр. 22, 5/18. новембар 1911.

51 Јован Гак припада једној од најстаријих крајишких свештеничких лоза. Сестрић је легендарног хајдука Пеције и био је угледни војвода у устанку. Према Милану Карановићу „волио је делијање и вазда се делијски носио и понашао“.

шљевић, Перо Зарић и неки монаси манастира Рмња. У борбама 1876. су се истакли Граховљани Цвијетин Милић, Петар Михајловић, Јован Поповић, Радован Јовановић и Лука Недимовић (1845–1925).⁵² Недимовић је у бици на Грабежу извео прави подвиг, због чега је ушао у народну пјесму: „Бјеште Турци зарана, ето попа Карана и са њим Вајана, а за њима попа Луке, допашће вас тешке муке“.⁵³ Црквена штампа биљежи да се у устанак исте године укључио и хадровачки свештеник Миладин Глушац (1835–1905).⁵⁴

* * *

Политичкој струји Петра Мркоњића, будућег српског краља Петра I Карађорђевића, већ почетком устанка придружили су се свештеници Јоцо Живковић, Алекса Остојић из Брезова Поља и његов брат Самуило Остојић из Жировнице.⁵⁵ Поп Самуило је крио оружје и муницију за устанички логор у Ђорковачи у једном амбару, а до логора га је кријумчарио преобучен у обичног сељака.⁵⁶ У Мркоњићевој чети у Црним Потоцима, важну улогу имао је босанско-градишки парох Петар Шипка (1864–1938).⁵⁷ Мркоњић је вођству устанка највише сметао зато што је кварио добре односе са владом у Београду, која је на њега гледала као на могућег претендента на пријесто. Када се сазнало да је из Србије дошла наредба да се Мркоњић уклони из устанка, јер ће у супротном Србија дићи руке од устаника, прота Петар Гаковић (1833–1915) је затражио да се то не прихвати или да се

Са олтара је на црквеним зборовима говорио да „св. Богородица прекрива својим покровом све добре Србе и ришћане, а не швапске шпијуне и улизице, који проказују: субашама, жандарима, финансима, и лугарима и проклињао их шкрипећи зубима; Милан Карановић, *Поуње у Босанској Крајини*, Београд 1926, 358; Десимир Дробац, нав. дјело, 144.

52 Милорад Екмечић, *Устанак у Босни*, 32.

53 Са скромним теолошким образовањем Недимовић је рукоположен 1868. Као парох дуго је службовао у Јасеници, босанско-крупски протопрезвитерат. Весео и темпераментан био је веома омиљен у народу. Током устанка друговао са Петром Мркоњићем који га је, када је постао српски краљ, међу првима одликовао сребрним орденом Карађорђеове звијезде са мачевима; Јован С. Радојчић, нав. дјело, књ. II, 1036.

54 Глушац је основну школу завршио у селу Јасеница код Крупе. За свештеника је произведен 14. јануара 1863. у Сарајеву. У парохији хадровачкој, котар Сански Мост, служио је пуне четири деценије; *Источник*, Сарајево, год. XVIII, бр. 13, 1903, 205.

55 Епископ жички Василије, *Улога Српске православне цркве у Бањалучком велеиздајничком процесу*, Београд 1970, 31.

56 Милан Карановић, *Чешовање војводе Петра Мркоњића по Босанској Крајини 1875–76*, Сарајево 1921, 26.

57 Прота Петар Шипка рођен је у селу Суваја код Босанског Петровца. Основну школу завршио је у родном мјесту, гимназију у Травнику, а богословију у Рељеву. Рукоположен је 1896. у свештенички чин и постављен у драгељску парохију гдје је предано служио 45 година, све до своје смрти. Његовим заузимањем у Драгељима су подигнуте српска основна школа у којој је радио као учитељ и парохијска црква; *Врбаске новине*, Бања Лука, бр. 1495, 7. октобар 1938.

Мркоњићу, у повјерењу, што прије јави да бјежи одакле је дошао.⁵⁸ Гаковић, поријеклом из старе свештеничке лозе, током устанка се одликовао интелигенцијом, мирноћом и стрпљивошћу.⁵⁹ Свештеник Јосиф Ракић (1851–1930) из Палачковаца у Прњаворском срезу, ступио је међу првима у редове бораца у Мркоњићевој чети, а затим и код Голуба Бабића, у Црним Потоцима.⁶⁰ У чети каснијег српског краља важио је за једног од најповјерљивијих бораца. Њега су убрзо по аустроугарској окупацији, нове власти, као патриоту чврстих увјерења, ухапсиле, одузеле му право учитељовања, а затим га протјерале из Босанског Петровца.⁶¹ Са војводом Мркоњићем уско је сарађивао и свештеник Петар Репац (1835–1896) из глиничке парохије на „сувој међи“. Прикупљао је оружје и људе за Мркоњићеве чете.⁶² Мркоњић се у случају нужде често пребацивао преко границе у близину Книна, гдје је у свештенику Николи Плавшићу из Стрмице, имао вјерног пријатеља и сарадника, који је новцем и оружјем помагао устанике.⁶³ Послије Јамничке скупштине Петар Мркоњић је наставио да се бори самостално до половине 1876, када је напустио устанак. Пред српско-турски рат 1876. упутио је српском кнезу Милану писмо, које је претходно показао свом оданом пријатељу, свештенику Самуилу Остојићу. Мркоњић је помирљивим тоном позвао кнеза Милана да зарад виших народних интереса превазиђу

58 Петар Пепа Гаковић, *Нахија Крујска – Вилајет Босна*, Твин Лејкс 2006, 54.

59 Прве свештеничке науке Петар Гаковић је добио код свог оца, како је био обичај оног времена. Преметнуо је преко себе Омер-пашину акцију, буну 1858. године, међусобне ратове феудалних крајишких господара, устанак 1875. и друге непрестане трзавице. Петров син је био Лазар Гаковић, који је завршио Бањалучку богословију, а потом радио као учитељ. Његов унук, Петар Пепа Гаковић, родио се 4. маја 1876. у Босанској Крупи, гдје је служио као први српски учитељ. Читавог живота је радио као просвјетни инспектор у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Сахрањен је у Београду, на Новом гробљу 1962; *Српска Ричеч*, Сарајево, бр. 72/73, 20.V/ 2. VI 1905; Петар Пепа Гаковић, нав. дјело, 1–3; Десимир Дробац, нав. дјело, 142–144.

60 *Гласник друштва Просвјете*, год. XI, бр. 5, 1932, 35–36.

61 Митрополит дабробосански Ђорђе Николајевић рукоположио је Јосифа Ракића 1887. у Сарајеву за администратора парохије доњојеловачке, гдје је дужност вршио пуних 12 година. Од 1903. налазио се на челу парохије у Палачковцима, срез Прњаворски. Ситим, али упорним радом, провео је свој животни вијек радећи на буђењу националне свијести и јачању просвјете у Крајини. За вријеме свог службовања, саградио је и цркву у Доњем Јеловцу, школу у Палачковцима, а до смрти је био и стални повјереник Просвјете. За рад на националном и културно-просвјетном пољу Јосиф Ракић је одликован Црвеним појасом и Орденом св. Саве IV степена. Отац Јосиф је у народу био силно вољен и поштован, што је показала и велика маса свијета окупљена на његовој сахрани у Палачковцима; *Гласник друштва Просвјета*, год. XI, бр. 5, 1932, 35–36.

62 Иако није озбиљно школован, Петар Репац је био један од виђенијих крајишких свештеника свога времена, дубоко поштован и вољен међу народом и свештенством. За свештеника је рукоположен 1859. у Приједору. На његовом спроводу окупило се више од хиљаду људи који су жељели да му одају последњу почаст; Бранко В. Врањешевић, *Српска села на сувој међи (од Ђорковаче до Петрове торе)*, Нови Сад 2004, 188; *Босанско-херцеговачки Источник*, Сарајево, год. X, св. 5, 1896, 179.

63 Григорије Божовић, *По Босни и Крајини*, Бања Лука – Приштина 2000, 214.

династичке суревњивости и мржњу.⁶⁴ Након повлачења из устанка, већина његових бораца пришла је четама војводе Голуба Бабића. Са собом су донијели и оружје, тзв. пушке „Карађорђевке“.⁶⁵

Међу крајишким свештеницима, који су се као добровољци борили у српској војсци за вријеме српско-турских ратова, налазио се Јован Ристић (1850–1934), који је, као курир, половином 1875. отишао у Београд по упутства. Послије мисије се 1876. склонио пред турским зулумима у Славонију, а одатле у Србију. Његов отац, поп Симо, већ тада је био у турском затвору. У току српско-турског рата Ристић се борио у чети добровољаца.⁶⁶ Доброволац у српско-турском рату био је и бањалучки богослов Петар Ђенић (1854–1904), који се борио у биткама на Ђунису, Шуматовцу и Делиграду.⁶⁷ Поп Стеван Прокопић (1856–1891) је августа 1876. напустио учитељски посао у школама за избјеглице Мис Ирби и Мис Џонстон у Славонији и у младалачком одушевљењу кренуо пут Србије, гдје је ступио у добровољце, и остао тамо до завшетка првог српско-турског рата.⁶⁸ По повратку из Србије, племените госпође Ирби и Џонстон поставиле су га за учитеља избјегличкој дјечи у Новој Градишци.⁶⁹

Током Босанског устанка тешко су страдале многе православне цркве и манастири у Крајини. У Приједору је спаљена православна црква, а у турским злодјелима у Бањој Луци уништена је тзв. Пелагићева „ћелија“, коју је запалио Ибрахим Бојић. Ибрахим Чорчаушевић је за вријеме рамазанског поста запалио и Ребровачку цркву.⁷⁰ Турци су подметнули пожар у манастиру Рмањ, а иста судбина задесила је и Моштаницу.⁷¹ Године 1876. опљачкана је и спаљена православ-

64 Миленко В. Вукићевић, *Краљ Петар од рођења до смрти*, Београд 1990, 15–16.

65 Милан Карановић, нав. дјело, 62.

66 Ристић је у Србији боравио све до 1881. кад се вратио у завичај. Као четник-доброволац одликован је са двије медаље. Његов син Михајило је такође био свештеник, а ћер Љубица била је удата за свештеника Мирка Микулића; *Врбаске новине*, Бања Лука, бр. 349, 6. III 1934.

67 Ђенић је рођен 29. јуна 1854. у Дервенти гдје је завршио и основну школу. Богословско образовање стекао је у бањалучкој Богословији. По завршетку српско-турског рата августине године је радио као учитељ по српским школама у Срему. За ђакона је рукоположен 30. августа 1881. у Сарајеву од митрополита Саве Косановића. Устројењем Бањалучко-бихаћке митрополије додјељен је на службу при новоформираној Конзисторији, у којој је радио све до смрти. За ревносну свештеничку службу одликован је 1898. златним крстом са круном цара Фрање Јосифа; *Источник*, Сарајево, год. XVIII, бр. 13 и 14, 1904, 218–219.

68 *Босанско-херцеговачки Источник*, Сарајево, год. V, св. 1 и 2, 1891, 53.

69 Када су престале са радом ове школе у Славонији априла 1878. Прокопић је премјештен у Далмацију, гдје је учитељовао, најприје у Пољачи, а затим у Плавну до 1879. када се вратио у Градишку за учитеља. Кад је 17. октобра 1882. установљена Српска православна митрополитска конзисторија у Сарајеву, он је на приједлог митрополита Саве Косановића изабран и потврђен за редовног конзисторијалног члана, остајући ту све до смрти. Поред конзисторијалне службе предавао је прве године неке предмете у новооснованој Богословији у Сарајеву и управљао њеном економијом. Године 1882. произвео га је тадашњи митрополит Ђорђе Николајевић за градишког протопрезвитера; *Шемањизам Православне митрополије и архидијазезе Дабро-босанске за годину 1882*, Сарајево 1882, 22.

70 Ђорђе Микић, Аустроугарско раздобље Бања Луке, у: *Фотомонографија Бања Лука*, Бања Лука 1990, 58.

71 Васо Чубриловић, *Босански устанак*, 83–88.

на црква Св. Петра и Павла у Саници.⁷² Бијес Турака на својој кожи су осјетили многи крајишки православни свештеници који нису директно учествовали у борбама. Стеван Бабић (1840–1911) је током 1875. провео седам мјесеци на рубу живота у бањалучкој тамници.⁷³ Парох Ђурађ Лазичић (1835–1913) из Лусића, био је међу православним свештеницима које су турске власти осумњичиле да буни народ.⁷⁴ У бањалучку тврђаву је затворен већ почетком 1875. одакле је изашао послје четири мјесеца, озбиљно нарушеног здравља. Прота Вукосав Мачкић (1844–1904), родом из околине Кључа, провео је више од седам мјесеци у бањалучкој тврђави, у којој су га Турци мучили тако што су му око врата качили тешки гвоздени ланац од 70 ока.⁷⁵ У доба устанка страдао је и машићки парох Јово Миладиновић (1842–1889). Када је 1877. поп Стево Турјачанин погинуо на путу од Градишке до куће, Миладиновић је, уз одобрење бањалучког прота Трифуна Јунгића, заузео машићку парохију. Он на богослужбене обреде није смио ићи сам, већ је плаћао Турчина да га прати, јер су га глобили и Турци и устаници.⁷⁶ Мада није учествовао у борбама, свештеник Герасим Кочић (1847–1905), отац Петра Кочића, био је међу ријеткима који се нису плашили да у бурним временима обилази парохијане и манастир Гомионицу.⁷⁷ Одважни корићански парох Гавро А. Адамовић (13. јул 1834 – 31. јул 1893) по добром је упамћен у Варцар-вакуфском и Травничком протопрезвитерату, гдје је своју паству у устанку штитио и заступао пред турским властима.⁷⁸

⁷² *Босанско-херцеговачки Источник*, Сарајево, год. IV, св. 10 и 11, 1890, 503.

⁷³ Стеван Бабић је за свештеника рукоположен 2. октобра 1866. Основну школу похађао је у манастиру Гомионица, а потом и у Бањој Луци; *Српска ријеч*, Сарајево, бр. 118, 18. јун / 1. јули 1911.

⁷⁴ Ђурађ Лазичић је основну школу завршио у Бањој Луци 1845–1850, а потом је отишао у манастир Гомионицу. Митрополит Игњатије га је јула 1863. поставио за ђакона у селу Герзову, а онда и свештеника у новооснованој лусићкој парохији, гдје је радио све до смрти. Свештенички позив у породици наставио је Ђурађев син Јован, који је од 1892. радио као његов помоћник. Његов унук, др Душан Лазичић, радио је као професор у рељевској Богословији; *Српски свештеник*, Сарајево, бр. 4–5, април–мај 1913, 159–160.

⁷⁵ Приликом окупације Босне и Херцеговине 1878. прота Мачкић је навео аустроугарску војску на добро утврђени град Кључ, због чега је касније одликован златним крстом са круном Фрање Јосифа I; *Источник*, Сарајево, год. XVIII, бр. 4, 1904, 64.

⁷⁶ *Дабро-босански Источник*, Сарајево, год. III, бр. 23, 1889, 365.

⁷⁷ Прије него што се закалуђерио Герасим Кочић се звао Јован и свештенодејствовао је на Змијању. Припадник је старе свештеничке породице, а школу је учио близу свог родног мјеста, у манастиру Гомионици и Бањој Луци. Мирски свештеник постао је 1873. Закалуђерио се шест година касније у Гомионици. Ту је проводио испосничке дане и опслуживао још и парохију у Колима. За вријеме доласка аустријског престолонаследника Рудолфа у Бања Луку 1886. и афере сељака „Помагај“, учествовао је са сељацима у демонстрацијама. Због једне оштре патриотске бесједе на збору, осуђен је и одлежао је скоро осам мјесеци у затвору, у Црној кући у Бањој Луци; Бранко Чубриловић, *Петар Кочић и његово доба*, Бања Лука – Загреб 1934, 15; *Босанска Вила*, Сарајево, бр. 11 и 12, 1905, 191–192; *Босанско-Херцеговачки Источник*, Сарајево, год. V, св. 9 и 10, 1891, 375.

⁷⁸ Гавро Адамовић потиче из свештеничке породице. Отац Алекса, такођер свештеник, упутио га је у Травник на школовање, гдје је завршио основну школу, а за свештеника је рукоположен 19. јула 1854. Иако није имао високо образова-

У односу на парохијско свештенство, високи православни клер се према устанку држао, не само пасивно и неутрално, већ у многим случајевима и отворено непријатељски.⁷⁹ Фанариотске владике у Босни, називајући себе „пастирима стада Христовог“ и „чуварима вјере и морала“, у својим архијерејским посланицама су позивали народ да „остане миран и покоран законитим отоманским властима“ и да ни на који начин не помаже устаницима.⁸⁰ Митрополит дабробосански Антим затражио је септембра 1875. од хришћана у митрополији да сачувају мир и не подлијезу антидржавној кампањи, а оне који су се одметнули у устанике да се врате кућама, обећавајући им царску амнестију.⁸¹ Васо Пелагић је такођер жигосао држање грчких владика и њихове окружнице, у којима се народ позивао да не ступа у устаничко коло. „Они непрестано тврдише народу над главом: покуравајте се властима, јер је свака власт од бога, те су га тим навикавали на срамно ропство и учили га да попушта неправди и злу, и тим чинили да се зло и неправда још више шири и развија“, писао је Пелагић.⁸² Енглески путописац Артур Еванс је оптуживао похлепне фанариотске владике да држе турску страну. Он наводи да је један од главних узрока устанка у Херцеговини тиранија туркофилског владике Прокопија.⁸³ Историчар Душан Берић сматра да је за све велике народне устанке утврђена максимална сличност у вези сарадње народних старјешина и православних свештеника у пословима око покретања буна. То су, по Берићу, били припадници нижег свештенства и калуђери, док су владике били Грци и држали су турску страну.⁸⁴ Висока католичка црквена хијерархија заузела је истовјетан, негативан став према устанку.⁸⁵ Шарл Иријарт је уочио како код католич-

---

ње, народ корићанске и бабићке парохије га је цијенио као честитог, вриједног и храброг пастира. О Гаври Адамовићу су говорили са много поштовања: „Никада оваквог попа ми више добити нећемо; колико их је год било, није ни један онако сиротињу гледао, као покојни поп Гавро“; *Босанско-херцеговачки Истичник*, Сарајево, год. VII, св. 10–11, 1893, 519.

79 Kosta Milutinović, *Katolička i pravoslavna crkva prema bosansko-hercegovačkom ustanku*, u: Korijeni, god. I, Banja Luka 1955, 222–223.

80 *Истичо*, 219–220.

81 Недељко Радосављевић, *Грађа за историју Сарајевске (Дабробосанске) митрополије 1836–1878*, Београд 2007, 152.

82 Пелагић је јасно правио разлику између нечасног понашања фанариотских владика и нижег парохијског свештенства које је учествовало у устанку: „Овдје никако не разумијевамо оне честите свећенике народне који заједно са народом издржаваше борбу за ослобођење, као што су: поп Марко Поповић, поп Васо Ковачевић, поп Гаћина, Поп Миле Ђулибрк, поп Зимоњић, Фра Боне Дрежњак и други“; Васо Пелагић, *Историја Босанско-херцеговачке буне*, у: *Изабрана дјела*, књ. III, Сарајево 1971, 96–97.

83 Artur Dž. Evans, *Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka avgusta i septembra 1875*, Sarajevo 1973, 210.

84 Душан Берић, Однос веза између Првог српског устанка и устанка у Херцеговини 1852–1862. и 1875–1878, у: *Српска револуција 1804–1815. и Босна и Херцеговина*, АНУРС, научни скупови, књ. VI, Одјелење друштвених наука, књ. 8, Бањалука 2004, 286.

85 Иако је у босанско-херцеговачком устанку дио католичког становништва узео активног учешћа, већина је под утицајем својих бискупа, слијепих извршилаца ватиканске политике, остала неактивна или неутрална у борбама између

ких свештеника појам вјере долази прије појма народности, а католичко свештенство је слушајући наредбе из Рима, одвраћало колико је могло своју паству од устаничког покрета.⁸⁶

Послије пораза устаника на Црним Потоцима у лето 1877, један дио ратних вођа прешао је у Лику, док су други спас потражили у Србији. У личким планинама се скривао и поп Ђоко Каран, послије чега је отишао у Србију, гдје га је кнез Милан одликовао Таковским крстом и сребрном колајном за храброст.⁸⁷ На личкој страни се одбјеглој групи придружио Вид Милановић, који је по окупацији Босне и Херцеговине са Голубом Бабићем и осталим устаничким војводама био заточен све до прољећа 1879. у Србу у Лици, када им је дозвољен повратак у домовину. Послије пораза устаника, на аустријску територију преко Уне прешао је са дијелом својих парохијана поп Илија Кеџмановић (1849–1926) из околине Босанске Костајнице, отац угледног протојереја Душана Кеџмановића. Зауставио се у селу Суботска код Пакраца, гдје је остао све до аустријске окупације Босне и Херцеговине, када се вратио у родни крај.⁸⁸

Босански устанак се послије пораза на Црним Потоцима свео на мање сукобе између неких устаника и башибозука. Енглески конзул Фримен писао је јануара 1878. како је устанак дегенерисао у „хроничну форму разбојништва“.⁸⁹ На устаничкој скупштини у Тишковцу одржаној марта 1878, Васо Пелагић је изабран за помоћника устаничким делегатима Васи Видовићу и Голубу Бабићу, који су према закључцима скупштине требали на Берлинском конгресу да предају меморандум босанских устаника, у којем се изричито наглашава да Босна „никако и ни у ком случају“ не жели да припадне Аустроугарској монархији.⁹⁰ Насупрот закључцима скупштине, а на заузимање митрополита Михаила, босанске Србе су у Берлину представљали градишки трговац Васо Видовић и пуковник Милета Деспотовић, мада стварног учешћа на сједницама Конгреса није имао нити један од њих. Развој прилика уочи Конгреса и на њему, није пружио прилику босанским устаницима да се њихов глас чује у Берлину. Замисао о уједињењу Босне са Србијом на конгресу се показала неостваривом. Перо Крецо, Вид Милановић, Васо Видовић и Васо Пелагић показали су спремност за сарадњу са муслиманима против окупације, док се већи дио устаника из сјеверне и југозападне Босне до кра-

---

устаника и Турака. Папска курија није хтјела пристати на било какву солуцију која би цијело Балканско полуострво потчинила утицају православне цркве. Стога су све католичке установе протествовале против сваког покушаја сједињења Босне са Србијом; Kosta Milutinović, нав. рад, 218–219.

86 Шарл Иријарт, нав. дјело, 126.

87 *Босанска Вила*, Сарајево, бр. 19, 15. X 1900, 257–259.

88 Илија Кеџман је бањалучку Богословију завршио 1872. Пелагић му је, у тежњи да истакне национални идентитет, уз постојеће презиме додао и суфикс *овић*. По завршетку школовања рукоположен је за пароха у селу Читлук код Босанске Костајнице. Умро је 1926. након 50 година свештеничког рада; *Весник*, Београд, бр. 4, год. VII, 1926, 4; Тришо Кујача, *Илија Кеџмановић – живиош и дјело*, Београд 1999, 35–36.

89 Милорад Екмечић, *Устанак у Босни*, 86.

90 Ристо Бесаровић, нав. дјело, 108.

ја 1878. вратио кућама. Карактеристичне су изјаве устаничких вођа Вида Милановића, Пере Креце и Голуба Бабића, приликом предаје оружја аустријској окупационој војсци: „Борили смо се за истинско ослобођење од својих зала и несрећа, а не зато да променимо јарам за јарам“. ⁹¹ „Турско ропство“, како је то примјетио Светозар Милетић, добар познавалац политичких прилика на Балкану, „замјенило је аустроугарско ропство, тјелесно и душевно“. ⁹² Поред политичких и стратешких мотива окупације Босне и Херцеговине, постојали су и привредни разлози, значајни, али мање видљиви, јер су стајали у позадини првих. ⁹³ У политичким и дипломатским дешавањима око Санстефанског и Берлинског мировног конгреса, православно свештенство Крајине није значајније учествовало, али је са својим народом подијелило све постустаничке тешкоће и проблеме. Српска православна црква са свештенством наставила је после 1878. живот у новим, измјењеним околностима, по много чему сложенијим у односу на раздобље прије аустроугарске окупације. Нова власт у Босни и Херцеговини регулисала је положај православне цркве, као једног од стубова српског друштва у покрајинама, у складу са својим дугорочним политичким интересима. Вођство српског националног покрета ће из руку старих трговаца и свештеника, почетком XX вијека, преузети млада српска интелигенција, школована углавном на западу.

---

91 Буне и устаници у Босни и Херцеговини у XIX веку, Београд 1952, 163.

92 Васиљ Поповић, Покрет од 1875. до 1878, у: *Најор Босне и Херцеговине*, 47.

93 У Бечу се није крило да је окупација, између осталог, извршена да би се забио клин између Србије и Црне Горе, врло погодан за контролу ових земаља у случају рата са Русијом. Поједини руски политичари сматрали су да се уступањем Босне и Херцеговине Аустроугарској „потискује политика Русије и отуђују симпатије Срба“; Душан Берић, *Српско ишшање и иолишика Аустроугарске и Русије 1848–1878*, Београд 2000, 476–477.

CLERGY OF BOSANSKA KRAJINA IN THE UPRISING OF 1875–1878

In the second half of the XIX century scarce Serbian intelligentsia gathered around tradesmen and lower Orthodox clergy. Clergy from Krajina, bearers of the national mutiny, had played a significant role in the uprising of Bosnia which lasted from 1875 till 1878. They had been in close relationship with their believers, with whom they did not differ very much, for centuries. They thus became their national ally, chief and protector. Amongst numerous clergy from Krajina who participated in the uprising, the members of the esteemed families of the Karanovići, Kovačevići and Hadžići who belonged to the clergy for decades especially stood out. In comparison to the parochial clergy, high fanariot clergy behaved in a reticent manner towards the uprising, mostly taking sides with the Turks. In accordance with their great role in the uprisings, the Orthodox clergy in Krajina suffered severely by fires and pillage of many churches and monasteries. The clergy from Krajina did not have any notable share in Berlin Peace Congress of 1878. Regardless of the low level of education, the Orthodox clergy represented, together with rare school teachers and merchants, main pillars of the strengthening of the national consciousness during Turkish rule. They would continue to have this role on the historical stage in Bosnia and Herzegovina in later period, until early in XX century when appeared Serbian intelligentsia which, though young, was very mature.